

Het verhaal van de Westelijke Langstraat

Visie op landschap, cultuurhistorie en archeologie Westelijke Langstraat

Inhoud

1. Inleiding
2. Ontstaansgeschiedenis in tijdlagen
3. Landschappelijk decor
4. Cultuurhistorische strijdtönen
5. Archeologische spots
6. Conclusie: driehoeksverhouding
7. Vervolg: slagkrachtprojecten

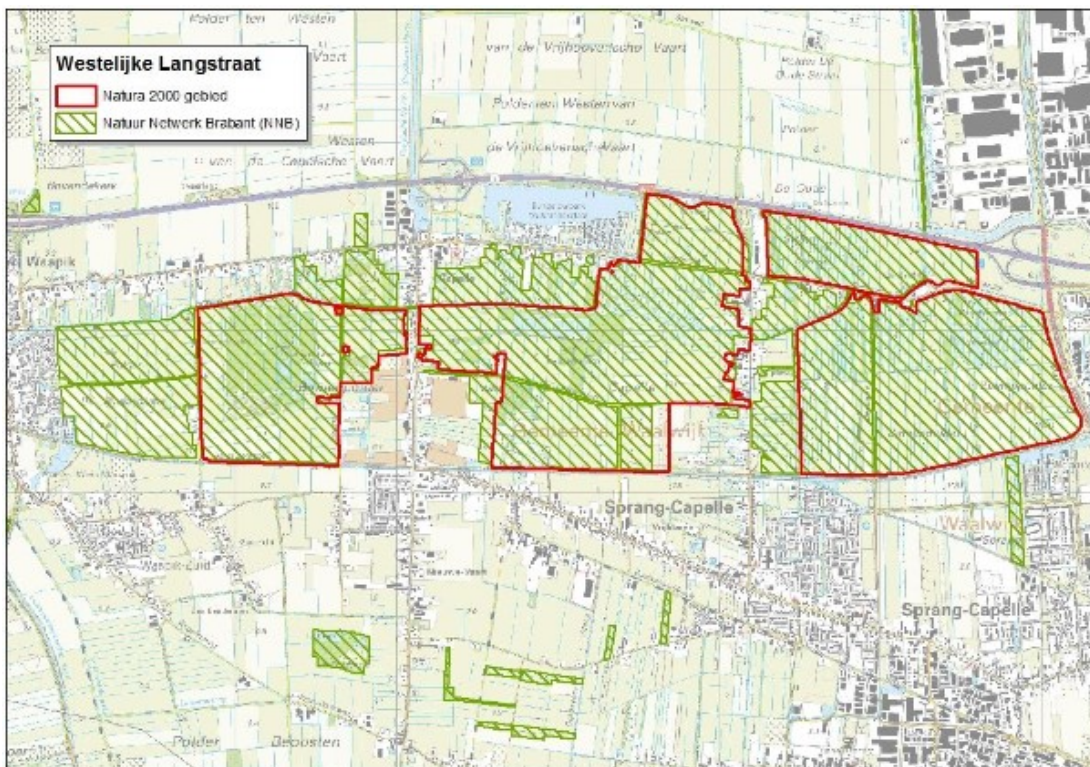
Bijlagen

- Bijlage I : Excelsheet overzicht onderdelen
- Bijlage II : Kaart deelgebieden landschap
- Bijlage III : Rapport Historisch Groen Westelijke Langstraat
- Bijlage IV : Kaart deelgebieden archeologie
- Bijlage V : Infographics
- Bijlage VIa : Toelichting slagkrachtprojecten
- Bijlage VIb : Kaart slagkrachtprojecten
- Bijlage VII : Presentatie Verhaal Westelijke Langstraat
- Bijlage VIIIa : Toelichting stedenbouwkundige visie Hogevaart
- Bijlage VIIIb : Kaart stedenbouwkundige visie Hogevaart
(aparte documenten)

1. Inleiding

De Westelijke Langstraat is een bijzonder en waardevol landschap met veel natuur en cultuurhistorie. Daardoor is het prettig wonen en werken in de nabijheid van dit gebied dat ligt tussen de kernen Waalwijk en Waspik.

Verdroging en vervuiling door stikstof tasten de natuur in de Westelijke Langstraat aan. Daarom heeft de provincie het initiatief genomen om samen met Waterschap Brabantse Delta, Staatsbosbeheer en de gemeente Waalwijk de komende jaren nieuwe natuur te ontwikkelen en ervoor te zorgen dat de bestaande natuur behouden blijft. Hiervoor worden onder andere landbouwpercelen omgevormd naar natuur. Andere belangen waaronder cultuurhistorie, recreatie en landbouw krijgen ook ruime aandacht binnen het project. Belanghebbenden uit het gebied worden nauw bij de plannen betrokken via de werkgroepen Slagkracht Oranje en Slagkracht Wit.

Tegelijk werkt de gemeente aan 'het verhaal van de Westelijke Langstraat'. Dit verhaal beschrijft de ontstaansgeschiedenis van de Westelijke Langstraat. Het dient als kapstok om in het gebied aanwezige landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische elementen met elkaar te verbinden. Daarnaast kunnen hier de verschillende projecten vanuit Slagkracht Oranje en Slagkracht Wit op worden 'aangehaakt'.

Deze notitie bevat de opbrengst van deze samenwerking en dient als input voor de MER, PIP en het inrichtingsplan. Deze notitie is onder andere opgesteld op basis van:

- Rapport inventarisatie en waardering landschap, erfgoed en recreatie (Arcadis 2017)
- Verslagen slagkrachtgroepen oranje en wit
- Excel-sheet met overzicht van te behouden, versterken en reconstrueren elementen (bijlage I)

In de volgende paragrafen wordt stilgestaan bij de ontstaansgeschiedenis, het landschappelijk decor, de cultuurhistorische strijdtonelen en de archeologische spots. Samen vormen ze het verhaal van de Westelijke Langstraat.

2. Ontstaansgeschiedenis in tijdlagen

Zie de infographic van de ontstaansgeschiedenis in bijlage IV.

Gelaagd landschap

Het landschap in de Westelijke Langstraat bestaat uit lagen. Alle natuurlijke, economische en menselijke ontwikkelingen in het gebied vullen deze lagen. Als je een doorsnede zou maken van deze lagen krijg je 1000 jaar geschiedenis te zien. Van alle lagen zijn nog elementen te zien in het gebied. Samen vertellen ze het verhaal van het ontstaan van de Westelijke Langstraat.

Zie voor een overzicht van alle elementen bijlage I.

Oorspronkelijk landschap

Vanaf ca. 12.000 jaar geleden ontstond in de Westelijke Langstraat een dik veenpakket. Veen bestaat uit afgestorven plantenresten in een moerassig gebied. Dit veengebied strekte zich uit tot aan de dekzandrug ten zuiden van de Westelijke Langstraat, waar tegenwoordig de Loonse en Drunense Duinen op liggen. Hierdoorheen stroomde het veenstroompje de Proto-Loint. Het veenmoeras was een drassig onbewoonbaar gebied.

Bijzondere elementen uit deze laag zijn:

- Bodemprofiel (klei op) veen op zand (klei pas later afgezet)
- Loint, relict van een oude veenstroom
- Zanddonken en zandschellen

Ontstaan slagenlandschap (11^e – 13^e eeuw)

Vanaf de 11e eeuw begon men met de ontginning van het veengebied ten noordoosten van het plangebied de Westelijke Langstraat voor landbouwgebruik. Dit proces liep door tot de 16e eeuw. Langs de Maas ontstonden de eerste bewoningsgehuchten vanuit waar men richting het zuiden afwateringsloten is gaan graven. Hierdoor ontstonden langgerekte ontginningsblokken de 'slagen'. Deze werden afgesloten met een 'achterkade' die haaks op de ontginningslijnen liep en waarop mensen gingen wonen. Nadat het veen in het gebied voor de achterkade was ontgonnen, verplaatste men zich richting het zuiden en begonnen daar opnieuw met ontginningen. Zo verschoof de bewoning zich steeds verder naar het zuiden. Op deze manier veroverde de mens steeds meer het moerassige gebied en is het typische slagenlandschap ontstaan.

Bijzondere elementen uit deze laag zijn:

- Ontginningslandschap, slagenlandschap aan de noordzijde van de Winterdijk en de A59
- Achterkaden
- Oude Watergang
- Kwekelsloot
- Diefdijk (veendijk en oude grensmarkering)
- Meerdijk (veendijk en grensmarkering)

Turfwinning (14^e - 15^e eeuw)

Vanaf de 14e eeuw werd het veenpakket afgegraven. Het afgegraven veen is ook bekend als turf: een van de belangrijkste brandstoffen in die tijd. Voor de turfwinning werden turfvaarten, turfhavens en veendijken aangelegd. Dit veranderde het landschap drastisch. Met de turfwinning viel ook veel geld te verdienen. Dit trok zowel ondernemers als werkkrachten aan. Hierdoor ontstonden grote verschillen tussen arm en rijk, en ook conflicten over het eigendom van de ontginningsgebieden en turfpercelen.

Bijzondere elementen uit deze laag zijn:

- Slagenlandschap en ontginningslandschap ten zuiden van de Winterdijk
- Turfvaarten en turfhavens (knooppunten)
- Kasteel Zuidewijn (turfboer)
- Zijdwende (hoger gelegen niet ontgonnen veenstrook)
- (Zand)paden (Stichtingsweg en Kruisvaartpad)

St. Elizabethvloed en herstel (15^e – 18^e eeuw)

Door de turfwinning en inklinking van het veen kwam het maaiveld steeds lager te liggen. Tijdens de St. Elizabethvloed in 1421 liep het zoute zeewater vanuit de Grote Waard in het noorden via de turfvaarten de Westelijk Langstraat in. Hierdoor ontstond een groot gebied waar zoet en zout water gemengd werden (een estuarium). Door deze stroming vanuit zee werd er ook klei afgezet in het gebied. Dit bodemprofiel van klei op veen op zand dat in dit estuarium is ontstaan, komt maar op een paar plekken in Nederland voor. Na de St. Elizabethvloed begon men met het versterken van het dijken. De voortdurende wateroverlast zorgde nog wel af en toe voor dijkdoorbraken. Hierdoor zijn overgebleven meertjes, zogenaamde wielen, achter de Winterdijk ontstaan. In de Zuiderwaterlinie, aangelegd in de 17e eeuw, werd juist goed gebruik gemaakt van het water door polders te inunderen.

Bijzondere elementen uit deze laag zijn:

- Bodemprofiel klei op veen op zand
- Winterdijk
- Wielen achter de Winterdijk
- Vingerling in de Winterdijk
- Heulen in de Winterdijk (later vernieuwd)
- Batterij (schans)

Moderne ontwikkelingen (19^e – 20^e eeuw)

Vanaf de 19e eeuw volgden moderne ontwikkelingen zich snel op. Zo wist men zich steeds beter tegen hoog water te beschermen zodat het gebied steeds aantrekkelijker werd om te bewonen. Het Zuiderafwateringskanaal en de vele duikers en sluisjes zijn tekenen van modern watermanagement. In de Langstraat was hooiwinning lange tijd een bron van inkomsten. Hooipersen waren gevestigd in de havens van Capelle en Waspik. Andere belangrijke industriële ontwikkelingen waren de paardenhandel, schoenindustrie, leerlooierij en de aanleg van de spoorlijn. In de 20e eeuw was de landbouw in transitie. In opdracht van de verzekeringsmaatschappij "De Utrecht" werden delen van het gebied ontgonnen als werkverschaffingsprojecten. Een negatieve ontwikkeling voor het historisch cultuurlandschap waren de schaalvergroting, ruilverkaveling en glastuinbouw, omdat landbouwpercelen werden vergroot en ontginningsgreppels werden dichtgegooid of dichtgroeiden met elzen.

Bijzonder elementen uit deze laag zijn:

- Houtsingels (els), houtwallen en perceelrandbegroeiing
- Zuiderafwateringskanaal
- Duikers, sluisjes en gemalen
- Halvezolenlijn (spoorlijn)
- Eendenkooi omgeven door broekbos
- Affuiten uit WO II (onderstel van een kanon)
- Diverse monumentale gebouwen en bouwwerken

Gebiedsontwikkeling (21^e eeuw)

De Westelijke Langstraat is bijzonder omdat ondanks moderne ontwikkelingen nog altijd veel van de geschiedenis terug te vinden is in het gebied. Daarnaast is het gebied vanwege de bijzondere bodem en natuur aangewezen als Natura 2000-gebied. Om de natuurwaarden te behouden wordt ca. 600 hectare natuurgebied heringericht: een transitie van landbouw naar natuur. Binnen deze herinrichting wordt rekening gehouden met landschap (inclusief aardkunde) en erfgoed (cultuurhistorie en archeologie). Ook wordt bekeken hoe de oorspronkelijke landschapsinrichting kan worden hersteld door bijvoorbeeld de kenmerkende houtsingels van het slagenlandschap terug te brengen. Samen met de omgeving zet de gemeente zich in om bijzondere elementen te behouden, versterken en reconstrueren, zodat het verhaal van de Westelijke Langstraat ook in de toekomst in het landschap zichtbaar blijft.

3. Landschappelijk decor

Zie de kaart in bijlage II.

Algemene landschappelijke beschrijving

De Westelijke Langstraat ligt in de landschappelijke overgangszone van het lageregelegen Rivierengebied in het noorden naar het hoger gelegen Brabants zandgebied in het zuiden. Hierdoor is een bijzondere hydrologische situatie ontstaan, wat heeft gezorgd voor specifieke plantensoorten en een uniek landschap. Het huidige landschap is het resultaat van een samenloop van aardkundige processen die het oppervlak vormen (veenvorming, getij-afzetting en -erosie, inklinking, dekzandvorming), de biologische processen die het aardoppervlak bekleden met flora en fauna en antropogene factoren die het natuurlijke landschap hebben omgevormd tot en door de mens ingerichte omgeving. Deze driehoeksverhouding tussen abiotische, biotische en antropogene factoren is zeer bijzonder en op verschillende plaatsen in het gebied nog herkenbaar in het bodemprofiel en landschapsstructuur.

De oudste afzettingen in dit gebied bestaan uit Pleistoceen dekzand, waarop tijdens het Holoceen veen is ontwikkeld. Op dit veen is rivierklei afgezet, onder invloed van de zee. De veenwinning en -ontginning hebben geleid tot een zeer kenmerkend verkavelingspatroon bestaande uit lange smalle slagen die in latere fasen zijn omzoomd met elzenheggen. Dit type veenontginninglandschap staat bekend als het slagenlandschap. Verandering door menselijke activiteiten is nog goed af te lezen als horizontale lijnen (Winterdijk), verticale lijnen (slagen, heggen, turfvaarten, zijdwende) en diagonale lijnen (achterkaden, Meerdijk) in het landschap. Ook de oorspronkelijke relatie tussen de bewoning, het afwisselend open en besloten slagenlandschap en het water is in de Westelijke Langstraat nog goed beleefbaar.

Deelgebied Binnen Bijster

Visueel ruimtelijk kenmerk

Open ruilverkavelingslandschap.

Beschrijving

De huidige inrichting is ontstaan als gevolg van ruilverkaveling. Dit maakt het landschap open met bomen en struiken die het doorzicht op verschillende plaatsen aan de randen beperkt.

Versterken / meekoppelen

De Binnen Bijster is een voormalig hooiland. Natte graslanden kwamen veel voor. Hooi was dan ook lange tijd een belangrijk exportproduct uit de Langstraat. Hooilanden gedijen in natte zones. Uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) blijkt dat met name in het noordelijke deel van de Binnen Bijster een lager gedeelte ligt. Een deel van de Binnen Bijster was echter te nat en lange tijd moerassig. De Heemkundekring onderzoekt welke percelen moeras waren en welke percelen zicht goed lenen voor hooiland in de toekomst.

Deelgebied Den Dulver/Kwekel

Visueel ruimtelijk kenmerk

Gesloten landschap (eendenkooi) omringd door een open ruilverkavelingslandschap.

Beschrijving

Den Dulver: historische eendenkooi omsloten met broekbos. In het bos bevindt zich nog historisch groen. Rondom het bos en de eendenkooi liggen open weilanden met een duidelijke agrarische functie.

Kwekel: restant ruilverkaveling in jaren 80, zuidelijke percelen duiden nog op moerasontginning begin 20^e eeuw.

Versterken / meekoppelen

Den Dulver is een voormalig moeras waarin halverwege de 19^e eeuw een eendenkooi is aangebracht. Hieromheen hebben riet en hooilanden gelegen. Uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) blijkt dat het gebied Den Dulver nog steeds een zonk in het landschap is. Dit betekent dat het gebied laag en nat is. De huidige situatie van de eendenkooi blijft gehandhaafd. Het open ruilverkavelingslandschap rondom de eendenkooi van Den Dulver en Kwekel leent zich net als de Binnen Bijster voor de inrichting als hooiland.

Deelgebied Tolweg Noord

Visueel ruimtelijk kenmerk

De westzijde is een open agrarisch landschap. De oostzijde een gesloten landschap.

Beschrijving

De westzijde wordt gekenmerkt door weilanden en achtertuinen van bewoners aan de Winterdijk. Aan de oostzijde van het deelgebied ligt een bos met historisch groen.

Versterken / meekoppelen

Dit deelgebied is samen met de eendenkooi in Den Dulver het enige stukje gesloten landschap. In de bossages die in dit deelgebied staan, bevinden zich oude bomen en struiken die als historisch groen zijn aangemerkt. De aanwezigheid van historisch groen¹ en de dichtheid van dit terrein, die het een gesloten landschap maakt, is bijzonder in het gebied en verhoogt de landschapsdiversiteit in de Westelijke Langstraat. Het is daarom van belang dat dit behouden blijven. Hier moet met het ophogen van het waterpeil rekening gehouden worden.

Deelgebied De Dullaert en Kruisvaart

Visueel ruimtelijk kenmerk

Coulissen landschap met afwisselend gesloten en open stukken.

In het zuiden van De Dullaert ligt een terrein met een grillige percelering.

---

¹ Historisch groen: locaties waarin verschillende tijdslagen groen (bomen en struiken) heeft gestaan behorende bij specifieke landschappelijke structuren (zie visueel-ruimtelijke kenmerken). Tevens gaat het hier om uniek autochtoon plantmateriaal.

Beschrijving

De Dullaert is van vroeger uit het laatste gebied dat in de Westelijke Langstraat is ontgonnen. Tot in de eerste kwart van de 20^e eeuw is het gebied een nat gebied geweest waarin particuliere ontginners/arme boeren vanaf de hogere zuidzijde op kleinschalig niveau kavels hebben ontgonnen. De grillige percelering in het zuiden van het deelgebied is hier nog een relict van.

Op het kadastrale minuutplan 1811-1832 is te zien dat er in het laagste gedeelte van de Dullaert ook ontginningen hebben plaatsgevonden. De percelen binnen dit gebied zijn verschillend van grootte, vorm en oriëntatie.

Het verschil tussen deze kleinschalige en grillige ontginningen met de gestructureerde verkaveling in de rest van de Westelijke Langstraat geeft een beeld van het verschil tussen de lokale/sociale en economische ontginningen in dit gebied.

Het moeras is in het kader van de werkverschaffing in het begin van de 20^e eeuw droog gemaakt. Hiervan resteert nog een opgeknapt pomphuisje.

In het zuiden en zuidoosten van de Dullaert en de Kruisvaart ligt een uitloper van de dekzandrug die ten zuiden van de Westelijke Langstraat ligt en een aantal zandkoppen. Dit zijn hoger gelegen delen waar vanuit de ontginningen aan de zuidzijde zijn gestart. Op deze locaties bestaat ook de kans op het aantreffen van archeologische resten.

Versterken / meekoppelen

Door de omgeving rondom de grillige percelering in het zuiden van de Dullaert op te knappen, wordt de inrichting van dit gebied beter beleefbaar en het gebied aantrekkelijker. Het opknappen kan gebeuren door de in de nabije omgeving aanwezige kassen landschappelijk in te passen. Het pad en het bos naast het wandelpad richting de kruisvaart wordt opgeknapt. Daarnaast worden opgaande elementen (bomen en struiken) van de grillige percelering behouden. De Dullaert wordt vernat.

Hierdoor wordt de openheid van het gebied vergroot en behouden zodat het contrast tussen deze twee landschappen wordt vergroot/behouden.

Als er in dit deelgebied greppels voor de ontwatering van het gebied aangelegd moeten worden, is het een landschappelijke en cultuurhistorische meerwaarde om dit conform de historische verkavelingsstructuur op het voormalige moeras te doen. Als referentiekaart kan hiervoor het kadastrale minuutplan 1811-1832 gebruikt worden.

Het noordelijke deel van De Dullaert leent zich voor het terugbrengen van een moerasachtige situatie. Indien er voor het realiseren van de natuurdoelen gebieden sterk vernat moeten worden, zou dit goed in de Dullaert kunnen.

Het verhaal van de landschapsinrichting tijdens de werkverschaffing in het begin van de 20^e eeuw kan hier verteld worden. Dit kan ook gekoppeld worden aan de aanleg van het ZAK in dit gebied, dat in het kader van de aanleg van de Bergse Maas (ook deels een werkverschaffingsproject) is gegraven.

De zandkoppen zijn bepalend voor het micro reliëf in de Westelijke Langstraat waardoor behoud van deze koppen wenselijk is. Behoud en eventuele versterking van dit reliëf kan door af te zien van ontgravingen op deze locaties.

Deelgebied De Schans

Visueel ruimtelijk kenmerk

Besloten slagenlandschap.

Beschrijving

Het gebied is oud slagenlandschap dat in de tijd van de turfwinning is ontstaan. Tegenwoordig wordt het gebied als weilanden en achtertuin van bewoners aan de Winterdijk gebruikt. Oorspronkelijk open landschap dienend als schootsveld bij de schans.

Versterken / meekoppelen

Behouden van de in dit gebied aanwezige sloten, de greppelstructuur, elzensingels en beplanting.

Deelgebied De Hoven en de Dellen

Visueel ruimtelijk kenmerk

Open slagenlandschap, deels ruilverkaveld.

Beschrijving

Deze twee deelgebieden worden gekenmerkt door het ontbreken van elzensingels langs de greppels en andere dichte hoge vegetatie wat voor een open landschapsbeeld zorgt.

Versterken / meekoppelen

Het gebied waarin de Hoven en de Dellen liggen, is het enige open slagenlandschap in de Westelijke Langstraat. Om de landschapsdiversiteit van het gebied te verhogen dient dit landschapsbeeld behouden te blijven. Dit kan door af te zien van het aanbrengen van hoge beplanting. Het slagenlandschap hier kan versterkt worden door het uitgraven van gedempte greppels en onderhoud aan de greppels waardoor er geen elzen langs groeien. Dit is tevens een meekoppelkans bij de inrichtingsmaatregelen voor de natuurrealisatie. Als referentiebeeld kan de historische topografische kaart van 1920 dienen.

Deelgebied Labbegat 1

Visueel ruimtelijk kenmerk

Besloten slagenlandschap.

Beschrijving

Het besloten landschap wordt gekenmerkt door de oude slagen die nog in het gebied zichtbaar zijn en de elzensingels die langs de greppels tussen de slagen groeien waardoor lange en smalle zichtlijnen ontstaan.

Bijzonder aan de verkaveling in Labbegat 1 is dat dit als enige gedeelte in de Westelijke Langstraat een beeld van de herstelwerkzaamheden na het estuarium weergeeft. Om het gebied ten noorden van de Winterdijk op nieuwe in te richten heeft men na het verdwijnen van het estuarium de slagen die aan de zuidzijde van de Winterdijk lagen omgeklapt en aan de noordzijde van de Winterdijk teruggebracht. Deze slagen lopen tot aan de oude Wetering.

Versterken / meekoppelen

De slagen tussen de Winterdijk en de Wetering/achterkade in Labbegat 1 geven een goed beeld van historische landschapsinrichting. Behouden van deze slagen door bij afgravingen de greppels zichtbaar te houden. Dit kan door ze te verdiepen of door af te zien of een beperking van het afgraven van het maaiveld.

Daarnaast bevinden zich hier nog elzensingels die typerend zijn voor het gebied en daarom de standplaats van de elzen en de oude elzenstobben behouden.

Deelgebied Labbegat 2,3,4, Zuidewijn en de Hoge Vaart

Visueel ruimtelijk kenmerk

Besloten slagenlandschap.

Beschrijving

Het huidige beeld in Labbegat 2,3,4 betreft een landschap met lange smalle slagen en elzensingels.

Een gedeelte van de percelering langs de Hoge Vaart en op Zuidewijn wijkt af op het geheel door dat de greppels en slagen haaks op de lange slagen en Hoge Vaart liggen.

Achter het Huis van Zuidewijn ligt een laan met bomen aan weerszijden ervan. Deze laan is een landschappelijk lijnelement en dient als wandelpad om vanuit het Huis van Zuidewijn naar Labbegat 2 te wandelen.

Zuidelijk gedeelte van Zuidewijn liggen op een hoger gelegen zandkop en kunnen daardoor interessant zijn voor archeologie.

Versterken / meekoppelen

Behouden van de lange slagen in deze deelgebieden en waar mogelijk versterken. Versterking kan door het herstellen van greppels en het behouden van de elzensingels. Het herstellen van de greppels kan bijdragen aan de inrichting van de waterhuishouding in het gebied in is daardoor tevens een meekoppelkans.

De bomenlaan achter het Huis van Zuidewijn behouden (Zijdwende). Bij het ophogen van het waterpeil maatregelen nemen zodat deze oude bomen niet verdrinken en doodgaan.

De zandkop zorgt voor micro reliëf met kans op archeologische resten. Dit gedeelte van het deelgebied niet afgraven.

Deelgebied Landzicht

Visueel ruimtelijk kenmerk

Open ruilverkavelingslandschap.

Beschrijving

Dit deelgebied heeft een duidelijke agrarische functie. Het bestaat uit weilanden met paarden en een aantal sloten.

De bodem in dit gebied bestaat op de meeste plaatsen uit klei-op veen-op zand. Deze bodemopbouw is als gevolg van de st. Elisabethsvloed en het estuarium ontstaan en daardoor landschappelijk, aardkundige cultuurhistorisch waardevol.

Versterken / meekoppelen

Binnen het deelgebied landzicht ligt een aardkundig waardevol bodemprofiel: klei-op veen-op zand. Dit kan behouden blijven door af te zien van afgravingen in dit deelgebied.

Het idee om de informatie over het bodemprofiel in dit gebied middels visualisatie van het bodemprofiel te vertellen, is tevens een landschappelijk en aardkundig slagkrachtproject (zie bijlage V).

Dit een goede locatie om het ruilverkavelingslandschap zichtbaar te laten door het gebied open te houden. Door hier niets aan te planten of nieuwe greppels in te plaatsen, blijft het aardkundig waardevol bodemprofiel behouden.

Deelgebied Binnenpolder van Besoijen

Visueel ruimtelijk kenmerk

Coulissen landschap (ruilverkaveling).

Beschrijving

Het gebied wordt gekenmerkt door grote kavels. Dit beeld is typisch voor de gedeeltes die na de ruilverkaveling heringericht zijn. Tussen de kavels staat een aantal heggen, singels en bomen rijen die het gebied tot coulissen landschap maken.

Versterken / meekoppelen

Het beeld van de ruilverkaveling en de agrarische activiteiten uit de tweede helft van de 20^e eeuw zijn in dit deelgebied te zien. Het is een mogelijkheid om deze periode van landinrichting in de Westelijke Langstraat te behouden, door de lange brede kavels en begeleidende beplanting te behouden. De wens vanuit de provincie is de kavels te benutten voor natuurontwikkeling door vernatting. De gemeente Waalwijk en bewoners geven de voorkeur aan het herstellen van het slagenlandschap door de houtsingels en ontginningsgreppels en de Meerdijk terug te brengen en daarmee de oorspronkelijke landschapsinrichting te versterken.

4. Cultuurhistorische strijdtonelen

Zie de infographic van de cultuurhistorische strijdtonelen in bijlage IV. Zie een toelichting op de slagkrachtprojecten in bijlage Va en de bijbehorende overzichtskaart in bijlage Vb.

Strijdtonelen

In de tijdlijn en het landschappelijk verhaal is te zien dat de Westelijke Langstraat door de eeuwen heen het 'decor' is geweest van verschillende 'strijdtonelen', ofwel confrontaties. De strijdtonelen vertellen thematisch het verhaal van de Westelijke Langstraat. De vier strijdtonelen zijn: water-land, land-mens, mens-mens en mens-water.

Strijdtoneel water - land

De strijd tussen water en land wordt geïllustreerd door het ontstaan van de uitgestrekte veenmoerassen achter de oeverwallen langs de Maas in de lagere gebieden in het landschap. Tot ver in de middeleeuwen bleef deze gebieden, waaronder de Westelijke Langstraat onaangeroerd, want het was er nat en onbegaanbaar. Tijdens de St. Elizabethvloed is opnieuw en zeewater via de Grote Waard ten noorden van het gebied binnen gekomen. Hierdoor ontstond in de 15e eeuw een groot gebied waar zoet en zout water gemengd werden (een estuarium) en waar zowel getijde-afzettingen als rivierklei werd afgezet. Bijzonder is dat deze landschapsvormende processen nog grotendeels herkenbaar zijn in het bodemprofiel dat op verschillende plaatsen in het gebied nog aanwezig is.

- Bodemprofiel klei op veen op zand
- Bodemprofiel veen op zand
- Loint, relict van een oude veenstroom
- Zanddonken en zandschellen

Strijdtoneel land - mens

In de Westelijke Langstraat is het altijd een strijd geweest om het landschap bewoonbaar en bewerkbaar te maken en te houden. Vanaf de 11e eeuw begon men met het ontginnen van het natte veengebied door afwateringssloten, zijkaden, achterkaden en molens aan te leggen. De ontginningsstructuur in de Westelijke Langstraat typeert zich als slagenlandschap. Den Dulver en De Dullaard zijn lange tijd moerassig geweest. De Dullaard is pas vorige eeuw ontgonnen en het natte gebied van de Den Dulver werd broekbos waar later een eendenkooi is aangelegd.

Ook de turfwinning heeft grote impact gehad op het landschap. Er zijn vijf turfvaarten door het gebied aangelegd. De Sprangse Sloot, de Hoge Vaart en de Capelse Haven zijn bewaard gebleven. Andere turfvaarten zoals de Nieuwevaart (Capelse vaart), Vrouwkensvaartsestraat en de Kruisvaart zijn gedempt en worden nu als weg in gebruik. Ook de ruilverkaveling heeft het landschapsbeeld sterk veranderd. Op plaatsen is het slagenlandschap verdwenen, mede als het zuidelijk deel van de Meerdijk en de Sprangse sloot.

- Ontginningslandschap (o.a. greppels), slagenlandschap en grillige verkaveling
- Achterkaden
- Zijdwende (hoger gelegen niet ontgonnen veenstrook)
- Diefdijk (veendijk en grensmarkering)
- Meerdijk (veendijk en grensmarkering)

- Turfvaarten en turfhavens (knooppunten)
- Eendenkooi omgeven door broekbos
- Houtsingels (Els), houtwallen, perceelrandbegroeiing,
- (Zand)paden (Stichtingsweg en Kruisvaartpad)

Strijdtoneel mens - mens

Dankzij de ontginningen en de turfhandel groeide de rijkdom. Het Huis van Zuidewijn is hier een teken van. Ook de hooibouw en industriële ontwikkelingen in de 19e eeuw droegen bij aan economische voorspoed. Dit leidde echter ook tot sociale verschillen en soms conflicten over bijvoorbeeld eigendomsrechten. De Diefdijk en Meerdijk dienden dan ook als grensmarkering. Militaire ontwikkelingen tekenen ook de strijd tussen mensen. De in de 17e eeuw aangelegde Zuiderwaterlinie bestond uit een systeem waarbij juist gebruik werd gemaakt van water als belangrijkste verdedigingsmiddel in de strijd tussen Holland en Brabant. Bij Waspik werd in 1701 een retranchement gebouwd om een zwakke plek in de linie te versterken. En aan de Winterdijk lag een batterij (schans) die diende als opstellingsplaats. In Labbeget 2 hebben in WOII twee affuiten gestaan waarvan er één nog in het gebied aanwezig is.

- Diefdijk (veendijk en grensmarkering)
- Meerdijk (veendijk en grensmarkering)
- Kasteel Zuidewijn (turfboer)
- Halvezolenlijn
- Batterij (schans) en retranchement (vest)
- Affuit

Strijdtoneel mens - water

In Nederland is de mens altijd verwickeld geweest in de strijd tegen water. In de Westelijke Langstraat is deze strijd zichtbaar in de vorm van dijken en relicten van dijkdoorbraken en modern waterbeheer. In de periode tussen de 15e en 18e eeuw, kreeg men te maken met een aantal vloedstormen zoals de St. Elizabethvloed, waarna de Winterdijk is versterkt. Toch betekende het herstel van de Winterdijk niet dat de binnenpolders geen wateroverlast meer hadden. De slinger in de Winterdijk (vingerling) en verschillende wielen die langs de Winterdijk liggen of lagen, zijn het bewijs van dijkdoorbraken. Het Zuiderafwateringskanaal, een vijzelgemaal en verschillende sluisjes, duikers en heulen uit het begin van de vorige eeuw, tonen de voortdurende inspanning om het water te beheersen. Hierbij benutte men de invloed van eb en vloed om het waterpeil te sturen.

- Oude Watergang
- Ontginningsgreppels
- Kwekelsloot
- Winterdijk
- Wielen en vingerling achter de Winterdijk
- Heulen in de Winterdijk (later vernieuwd)
- Zuiderafwateringskanaal
- Duikers, sluisjes en gemalen

5. Archeologische spots

Zie de kaart in bijlage III.

De landschappelijke situatie in de Westelijke Langstraat bood geen goede bewoningskansen. De veenontwikkeling geeft aan dat het gebied te nat was om in te wonen en landbouw te bedrijven. De eerste boeren vestigden zich op de hoger en droger gelegen zandgronden ten zuiden van het gebied. Archeologische sporen en vondsten uit de periode van het Neolithicum tot en met de Volle Middeleeuwen ontbreken dan ook.

Sporen van eerdere bewoning, van rondtrekkende jagers-verzamelaars uit de periode van het Paleolithicum en Mesolithicum, kunnen wel voorkomen op de dekzandkoppen en de flank van de dekzandrug in het zuidoosten van het gebied. Deze jager-verzamelaars groepen trokken in de IJstijd door dit gebied en jaagden in latere perioden in het veengebied op vogels en klein wild. Archeologische resten die nog van deze rondtrekkende groepen gevonden kunnen worden zijn vuurstenen werktuigen of resten van kampementen.

Vanaf het moment dat de veengebieden werden ontgonnen en bewerkbaar werden, nam de bewoning in het gebied toe. Archeologische aandachtszones uit deze periode van de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd zijn de voormalige achterkaden, de historische bewoningslinten en kernen van Capelle, Sprang-Capelle, Vrijhoeve Capelle en Waspik, de Winterdijk en locaties van inmiddels verdwenen molens en gemalen. Een icoon van de Westelijke Langstraat is 'het schip van Capelle', een turfschip gevonden aan de Nieuwe Vaart in Capelle. Ook Kasteel Zuidewijn heeft een hoge archeologische verwachting.

Naast sporen van bewoning is er ook een verwachting op archeologische resten van militaire activiteiten. Het betreft de locaties van het retranchement in Waspik en de voormalige batterij/schans op de Winterdijk ten oosten van Capelle.

Afgravingen op percelen, omlegging aan watergangen, peilverlagingen en fluctuaties in het grondwaterpeil vormen een risico voor het behoud van archeologische waarden. Archeologische resten kunnen zoveel mogelijk behouden worden door afgravingen dieper dan de bouwvoor in hoge en middelhoge verwachtingszones te voorkomen en zoveel mogelijk in lage verwachtingszones te concentreren, waar de kans op het aantreffen van archeologie kleiner is. De hoger gelegen dekzandkoppen en zandschellen in het zuiden van de Westelijke Langstrijd, historische bewoningslinten en historische kernen zijn het meest van belang te beschermen.

6. Conclusie: driehoeksverhouding

Uit het bovenstaande 'hoofdstukken' uit het verhaal van de Westelijke Langstraat blijkt dat de in het gebied aanwezige decors, tonelen en spots één samenhangend geheel vormen. Oftewel de verschillende landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische vlakken, lijnen en elementen zijn als het ware in een driehoeksverhouding met elkaar verbonden of zelfs verweven. Hiermee dient bij de herinrichting van het gebied rekening te worden gehouden.

7. Vervolg: slagkrachtprojecten

Uit het verhaal van de Westelijke Langstraat blijkt dat we de daarin genoemde landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische elementen zoveel mogelijk willen behouden en versterken. Daarnaast willen we representatieve, verdwenen elementen voor het verhaal van de Westelijke Langstraat weer zichtbaar maken door reconstructie, landart, of betere landschappelijke inpassing. Tot slot willen we het gebied beleefbaar maken door recreatieve wandel- en fietsroutes langs deze elementen te laten lopen met informatie over het gebied en de daarin aanwezig elementen.

Dat kan niet tegelijkertijd. Daarom zijn er in eerste instantie 6 projecten geselecteerd. Alle projecten sluiten aan op een van de strijdtonelen en dragen bij aan het vertellen van het verhaal van de Westelijke Langstrijd. De 6 projecten zijn:

- Reconstructie Schans aan de Winterdijk (strijd mens-mens)
- Zichtbaar maken verdwenen Wielen d.m.v. Landart (strijd mens-water)
- Reconstructie Meerdijk in de Binnenpolder van Besoijen (strijd mens-mens)
- Bekendheid vergroten van de De Zijdwende (strijd land-mens)
- Landschappelijke inpassing grillige verkaveling in de De Dullaard (strijd land-mens)
- Zichtbaar maken klei-veen-zand bodemprofiel (strijd water-land)

Deze projecten worden in bijlage V toegelicht voor wat betreft het idee, de kaders en de ruimtelijke ingrepen. Om deze projecten tot uitvoering te kunnen brengen is verdere uitwerking nodig.

BIJLAGEN

Bijlage I : Excelsheet overzicht onderdelen

Bijlage II : Kaart deelgebieden landschap

Bijlage III: Kaart deelgebieden archeologie

Bijlage IV : Infographics

Bijlage V : Slagkrachtprojecten

Bijlage VI : Presentatie Verhaal Westelijke Langstraat

(aparte documenten)